

Aleksandar FATIC¹

UDK:343.9.02(497)

Biblid 0025-8555,55(2005)

Vol. LVII, br. 1-2, pp. 71-99

Izvorni naučni rad

Januar 2005.

OSNOVNI ASPEKTI BORBE PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA NA BALKANU

ABSTRACT

The paper deals with the novel forms of organised crime as a threat both to national security, and to the more traditional realm of internal security. While traditionally organised crime was perceived primarily as a threat to internal security, and thus as the subject of policing as the dominant control strategy, its newly emerging links with state terrorism, as well as the likelihood of the establishment of links between it and international “mega-terrorism”, render organised crime a threat to national security as well. While most of the contemporary discussions of these new trends originate from North America, some stark examples of the trend materialising in reality are present in the Balkans as well. The paper argues that the learning process arising from the Balkan experience with organised crime should be redirected to benefit those parts of Europe where the threat is only emerging.

UVOD: ŠTA JE “NOVI RATUJUĆI ENTITET”?

Opšte definicije organizovanog kriminala su pretrpele obimne razvojne promene, i te promene su još uvek u toku. Prva definicija organizovanog kriminala počela se pominjati u SAD dvadesetih godina prošlog veka, a tek devedesetih godina pojам organizovanog kriminala se uspešno preselio i u Evropu. Početne definicije organizovanog kriminala su se uglavnom orijentisale

---

¹ Dr Aleksandar Fatić, naučni savetnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

pre svega u odnosu na počinioce onih krivičnih dela koja se mogu opisati kao “organizovani kriminal”. U toj perspektivi, da bi neka kriminalna aktivnost, niz krivičnih dela, bila određena kao organizovani kriminal, bilo bi potrebno da grupa počinilaca deluje zajedno čineći krivična dela tokom relativno dugog perioda, na taj način faktički formirajući “kriminalnu organizaciju”.²

Kasnije definicije su nastojale da odrede šta se podrazumeva pod grupom prestupnika koji čine kriminalnu organizaciju, i u početku su se autori definicija uglavnom oslanjali na kriterijume upotrebe sile ili pretnje nasiljem, na pitanje o postojanju međunarodne dimenzije počinjenih kri-vičnih dela (na primer, elementi planiranja, izvršenja krivičnih dela, ili posledica izvršenih krivičnih dela u više od jedne države), ili pak na pitanje o motivima koji stoje iza takozvanih “tipičnih aktivnosti organizovanog kriminala”.³

Poslovično, organizovani kriminal se u javnosti najčešće poistovećivao sa fabulama televizijskih serija koje su prikazivale stereotipnog gojaznog, sredovečnog, simpatičnog “kuma” sa italijanskim naglaskom koji se bavi trgovinom narkoticima, istovremeno vodeći idiličan porodični život. Stereotipi poput pomenutog su uslovili i prepostavku da je osnovna razlika između organizovanog i konvencionalnog kriminala u činjenici da je organizovani kriminal čita-va nelegitimna industrija koja je, kao i svaka druga industrija, motivisana profitom i poslovnom logikom. Drugim rečima, “klasični kriminal” bi, prema ovom shvatanju, uključivao manje ili više iracionalnu, a u svakom slučaju “neposlovnu”, kriminalnu aktivnost, uglavnom tipa uličnog kriminala, dok bi

2 Policijski i akademski komentatori organizovanog kriminala na Balkanu su do sasvim nedavno usvajali još jednostavniji, a time i neispravniji, pristup, pa se ponekad moglo čuti da organizovani kriminal obuhvata “svako krivično delo počinjeno na organizovan način”. Neispravnost ovakvog pristupa je jasna već na prvi pogled, jer počinioци često čine i nauobičajenja krivična dela, kao što su, primera radi, pljačke, na visoko organizovan način, a ipak ta dela ne spadaju u domen organizovanog kriminala. Jedan počinilac može vrlo detaljno planirati obijanje kioska, može to izvesti izuzetno organizovano, pa ipak to delo ne spada u organizovani kriminal. Naime, organizovani kriminal se dovodi u vezu sa krivičnim delima izvršenim u ime ili od strane “kriminalne organizacije”, i to ga suštinski izdvaja od takozvanog “klasičnog” ili konvencionalnog kriminala, jer ovaj drugi, bez obzira na nivo organizovanosti u samom činjenju krivičnog dela i na ozbiljnost krivičnih dela, ne mora biti u vezi sa aktivnostima bilo kakve kriminalne organizacije.

3 Detaljna diskusija procesa razvoja definicija organizovanog kriminala je već prisutna u najnovijoj kriminološkoj literaturi na engleskom jeziku, pa stoga nema potrebe da se ona ovde detaljno iznosi. Za posebno upotrebljive diskusije videti: Michael Levi, “The Organisation of Serious Crimes”, in: Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2002, str. 878–913; Mike Woodiwiss, “Transnational organised crime: The global reach of an American concept” u: Adam Edwards & Peter Gill (eds), *Transnational Organised Crime: Perspectives on global security*, Routledge, London, 2003, pp. 13–27, i: Mike Woodiwiss, “Transnational Organized Crime: The Strange Career of an American Concept” u Margaret E. Beare (ed.), *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering, and Corruption*, University of Toronto Press, Toronto, 2003, pp. 3–34.

organizovani kriminal podrazumevao sistemski organizovanu i profitom motivisanu aktivnost.⁴ Poznato je da se kriminalne organizacije ovog tipa u novije vreme angažuju i u oblastima poput trgovine ljudima, nuklearnim materijalom, a verovatno i logističkoj podršci terorističkim grupama, što je nova i još nedovoljno istražena oblast aktivnosti organizovanog kriminala.⁵

Uopšteno posmatrano, ne treba sumnjati da organizovani kriminal vodi poreklo od kriminala shvaćenog kao alternativne industrije koja se pojavila u propalim državama umesto nefunkcionalnih državnih institucija, jer te institucije nisu mogle da rešavaju životne probleme stanovništva i nisu mogle da ispunjavaju ciljeve društvene kontrole. Razvijajući stabilnije modele aktivnosti, alternativna kriminalna industrija, ili čak alternativni sistem institucija, postepeno su dobijali sopstveni život, identitet, strategiju, čak politiku. Na primer, tokom procesa društvenih i političkih promena u zemljama srednje Evrope tokom devedesetih godina prošlog veka, takozvane “tranzicije”, kriminalne grupe su prvo počele da se bave naplatom dugova koje nije bilo moguće naplatiti preko legalnih institucija, usled kolapsa pravosudnih sistema. “Uterivači dugova” su tako doživeli procvat aktivnosti, služeći se redovno nasiljem ili pretnjom nasiljem. U isto to vreme, u velikom delu bivše komunističke Evrope izvršena je obuhvatna denacionalizacija, što je brojne dotadašnje pripadnike osiromašene srednje i niže klase učinilo pravim “kapitalistima”, a time i metama za iznudu, takozvani “reket” ili “naplaćivanje zaštite”. Nedugo potom sistematska iznuda je u većini srednjoevropskih i istočnoevropskih država prerasla u isplativu kriminalnu industriju.⁶ Na taj način je kriminalna organizacija preuzeila ulogu države u jednom važnom aspektu privrednog života, i to ulogu regulatora naplate.

Ključna promena u metodologiji rada organizovanog kriminala, a time i u njegovom tretmanu, nastupila je tokom 2003. godine, u Srbiji, kada je, 12. marta te godine, ubijen predsednik vlade Srbije, dr Zoran Đindić. Sa tim udarom na državu od strane kriminalne organizacije, srasle sa delovima aparata državne bezbednosti, ponovo je pokrenuto pitanje opasnosti od direktnog napada organi-

4 Posebno je korisna analiza tržišne dimenzije organizovanog kriminala u: R.T. Naylor, “Predators, Parasites, or Free-Market Pioneers: Reflections on the Nature and Analysis of Profit-Driven Crime” u: Beare (ed.), loc. cit., pp. 35–54. i R. T. Naylor, “Follow-the-Money Methods in Crime-Control Policy”, loc. cit, pp. 256–90.

5 Preliminarne analize naznaka novih trendova u saradnji između organizovanog kriminala i terorističkih grupa su prisutne u: Aleksandar Fatić, “Security Threats in Southeastern Europe and Ways to Respond to Them”, in: Aleksandar Fatić (ed.), *Security in Southeastern Europe*, Grupa za bezbednosnu politiku – Centar za menadžment, Beograd, 2004, pp. 1–28.

6 Diskusiju političke perspektive povezane sa pretnjama za bezbednost društva od organizovanog kriminala videti u: Sappho Xenakis, “Organised Crime in the Balkans: Pitfalls of Threat Assessment”, in: Aleksandar Fatić, (ed.), loc. cit., pp. 197–212.

zovanog kriminala na samu srž institucija, ne putem faktičkog preuzimanja njihove uloge tamo gde je one ne igraju dovoljno dobro, već frontalnim, agresivnim, pa i ratničkim metodama. U pojedinim delovima sveta, poput Latinske Amerike, vladine snage već decenijama vode uglavnom neuspešne ratove niskog intenziteta protiv kriminalnih kartela koji kontrolišu čitave geografske oblasti i otvoreno se suprotstavljaju svim institucijama države. U ratovima protiv narko kartela u Latinskoj Americi čak je i američka vojska povremeno pomagala, recimo u direktnoj saradnji sa kolumbijskom vladom. Kada je ubijen srpski premier, postavilo se pitanje da li se i na Balkanu postavlja ista vrsta problema i otvara ista perspektiva unutrašnjeg rata sa organizovanim kriminalom koji se obogatio tokom ratova i kriza na području bivše Jugoslavije, kada su kontrolne službe bile rasute i koncentrisane na vojne i paravojne poslove, a prilike za profit bile bez presedana u skorašnjoj istoriji ovih prostora.

S jedne strane, kolumbijski scenario jednostavno nema istorijske i kulturne korene na Balkanu, jer Balkan nije polazišna, već tranzitna oblast za narkotike koji se sa Bliskog istoka prenose u Zapadnu Evropu. Na balkanskim prostorima nije bilo kriminalnih paravojski koje bi kontrolisale čitave regije i otvoreno negirale vlast zvaničnih institucija.

S druge strane, na Balkanu klija jedna druga, prikrivenija, a ipak podjednako opasna vrsta rata organizovanog kriminala protiv legitimne, demokratske vlasti, makar se takva vlast u ovom trenutku, ranih 2000-ih godina, pojavljivala samo kao projekcija težnji, kao hod ka budućnosti kroz politički progres kome se stremi. Podzemlje na Balkanu ima dugu istoriju. Njegovi pripadnici su na različite, danas još uvek nedovoljno rasvetljene, načine učestvovali u razbijanju državnih institucija u različitim delovima bivše Jugoslavije. U pojedinim periodima, podzemlje je delovalo u sprezi sa političkim elitama radi podrivanja same države. Ubistva političkih protivnika, ministara u vlasti, uglednih disidenata, otmice uglednih ličnosti i slični zločini u koje je bila umešana i služba državne bezbednosti u Srbiji i Crnoj Gori sačinjavaju poznati repertoar zloupotrebe službenih ovlašćenja u kriminalne svrhe sa političkim motivima. Pri tome, čak i kada organizovani kriminal, naizgled i deklarativno, deluje iz “patriotizma” i u korist nekih političkih elita protiv drugih elita, mešajući se u obaveštajni i kontraobaveštajni rad, napadajući emigrante, vršeći diverzije i druge slične akcije u inostranstvu, ne treba zaboraviti da je on opasnost za iste te političke elite koje ga koriste. Organizovani kriminal se, kroz saradnju sa političkim elitama, utvrđuje i bolje povezuje sa državnim strukturama, poboljšavajući svoje strateške pozicije za budućnost, preuzimajući kontrolu nad pojedinim delovima državnog aparata, pre svega nad represivnim strukturama, i tako utirući put svom trajnom političkom i faktičkom društvenom uticaju. To je način na koji se uspostavlja i

osnažuje ono što Robert Banker (Robert Bunker) i Džon Saliven (John Sullivan) nazivaju “novim ratujućim kriminalnim entitetom”.⁷

PROFIT I UPOTREBA NASILJA U ZVANIČNIM MEĐUNARODNIM DEFINICIJAMA ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Danas postoje dve glavne međunarodne definicije organizovanog kriminala, i obe sadrže elemente koji stvaraju zabunu u pogledu toga koje konkretno krivično delo u konkretnim situacijama treba da bude kvalifikovano kao delo organizovanog kriminala, a koje ne. Reč je o definicijama Evropske unije i Ujedinjenih nacija.⁸

Obe definicije su takozvane enumerativne definicije, dakle njihova struktura se sastoji iz nabranja obaveznih i opcionih karakteristika koje neko krivično delo mora zadovoljiti da bi se moglo klasifikovati kao delo organizovanog kriminala. Po domenu su obe definicije *ekspanzivne*, radije nego restriktivne, jer očigledno polaze od prepostavke da definicija organizovanog kriminala treba da obuhvata sva krivična dela koja bi mogla da potпадnu pod tu kategoriju, u nastojanju da maksimalno smanje mogućnost da neka dela koja mogu sačinjavati organizovani kriminal budu izostavljena i tretirana kao konvencionalni kriminal. Naravno, ovim pristupom, koji se kolokvijalno može formulisati kao “uključi sve što može i ne mora biti organizovani kriminal, za svaki slučaj”, se rizikuje da mnoga dela koja faktički nisu organizovani kriminal, mada su na granici ili varljivo zadovoljavaju enumerativno navedene kriterijume, budu tretirana kao organizovani kriminal, dakle u principu na osnovu mnogo širih ovlašćenja istražnih i pravosudnih organa i po znatno oštrijim odredbama krivičnog zakonodavstva.

Restriktivna definicija bi, nasuprot navedenom pristupu, polazila od prepostavke da *samo ona* krivična dela koja bez sumnje poseduju odlike organizovanog kriminala treba da budu obuhvaćena definicijom, uz istovremeno posvećivanje posebne pažnje tome da dela koja ne pripadaju nužno domenu organizovanog kriminala slučajno ne potpadnu pod definiciju. Restriktivni prist-

7 Robert J. Bunker & John. R. Sullivan, “Cartel Evolution: Potentials and Consequences”, *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, str. 55–74.

8 Postoji veliki broj akademskih kriminoloških definicija, ali one nemaju normativnu moć koja proističe iz obavezujućeg karaktera definicija koje su ponudile EU i UN, pa će stoga ovde biti reči samo o ovim “zvaničnim” definicijama. Akademske definicije ovde nisu izostavljene zbog toga što su manje intelektualno stimulativne – u stvari, verovatno je upravo suprotno slučaj – nego više zbog toga što se ovde pre svega bavimo pojmovnim pitanjima u vezi sa organizovanim kriminalom u kontekstu političkih implikacija tog problema za jugoistočnu Evropu, a definicije EU i UN svakako imaju značajne političke implikacije.

up u definisanju organizovanog kriminala proistiće iz potrebe da se zaštite ljudska i građanska prava optuženog, jer postupak u slučaju optužbe za organizovani kriminal je često daleko nepovoljniji za okriviljenog, a kaznena politika je bitno strožija nego u slučaju konvencionalnog kriminala.

Ekspanzivne definicije EU i UN odražavaju političku dimenziju samog pojma organizovanog kriminala. To je jedna od novih “reči zujalica” u formulisanju savremene politike društvene kontrole. Organizovani kriminal se doživljava kao jedna od bazičnih pretnji društvenoj bezbednosti, zajedno sa pretnjom od terorizma posle napada na SAD 11. septembra 2001.

Definicija EU podrazumeva da je delo organizovanog kriminala ono krivično delo koje zadovoljava četiri obavezne i najmanje dve sa liste od sedam opcionih karakteristika. Obavezne odlike su:

- (1) krivično delo je rezultat aktivnosti više od dva počinjoca;
- (2) kriminalna aktivnost o kojoj je reč se odvija u dužem vremenskom periodu, što sugerije stabilnost kriminalne grupe;
- (3) reč je o “teškim krivičnim delima”, pri čemu se pod teškim krivičnim delom podrazumeva svako krivično delo za koje je u nacionalnom zakonodavstvu države na čijoj teritoriji je počinjeno predviđena maksimalna zatvorska kazna od četiri godine ili više;
- (4) osnovni motiv dela je nezakonito sticanje dobiti ili preuzimanje političke vlasti.

Opcione karakteristike uključuju:

- (1) postojanje specijalističke podele rada i zadataka između učesnika u kriminalnoj aktivnosti;
- (2) postojanje primetnih mehanizama disciplinovanja i kontrole u okviru kriminalne grupe;
- (3) upotreba ili pretnja upotrebom nasilja pri činjenju krivičnih dela;
- (4) upotreba strukture komercijalnog ili poslovnog tipa pri činjenju krivičnih dela;
- (5) aktivnost u operacijama pranja novca;
- (6) prekogranična ili međunarodna dimenzija kriminalne aktivnosti;
- (7) nastojanje da se vrši uticaj na legitimne državne institucije od strane kriminalne grupe.⁹

---

⁹ Europol & the European Commission, *Towards a European Strategy to Prevent Organised Crime*, Working Paper, Europol & the European Commission, Brussels, 2001.

Ukoliko neko krivično deo zadovoljava bilo koja dva opciona kriterijuma i sva četiri obavezna kriterijuma, ono se mora tretirati kao organizovani kriminal i time se kvalificuje za poseban tretman koji je za takva dela određen nacionalnim i međunarodnim pravom. Takav tretman često podrazumeva upotrebu specijalnih tehnika istrage, primenu posebnih i nekonvencionalnih ovlašćenja tužioca i policije, suđenja pred specijalnim sudovima ili specijalnim odeljenjima klasičnih sudova, primenu strožijeg sistema sankcija, strožijih uslova za uslovno oslobođanje, mera konfiskovanja ili oduzimanja imovine, itd.

Definicija UN je data u članu 2 Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, i sastoji se iz sledećih elemenata:

- (a) "Organizovana kriminalna grupa" je *strukturisana grupa* od tri ili više lica koja postoji tokom određenog perioda i deluje radi izvršavanja jednog ili više *teških krivičnih dela* utvrđenih ovom Konvencijom, sa ciljem sticanja direktnе ili indirektnе finansijske ili druge materijalne koristi;¹⁰
- (b) "Teško krivično delo" je ono krivično delo za koje je predviđena maksimalna zatvorska kazna od najmanje četiri godine ili više;
- (c) "Strukturisana grupa" je grupa koja nije nasumice formirana radi činjenja jednog krivičnog dela, već ima stabilnije ciljeve, ali da bi se neka grupa smatrala strukturisanom grupom nije neophodno da u njoj postoje formalno definisane uloge za pojedine članove, kontinuitet članstva ili razvijena unutrašnja struktura.

Definicija je propraćena interpretativnom napomenom koja objašnjava da značenje termina "strukturisana grupa" treba u praksi shvatati fleksibilno, dako da se pod takvom grupom može podrazumevati kako hijerarhijski organizovana grupa, tako i grupa koja se odlikuje neformalnom strukturom i ne spada u organizacije kojima se rukovodi na osnovu utvrđenih pravila i raspodele uloga za članove.

Član 3 (2) Konvencije definiše "transnacionalna krivična dela" na sledeći način:

- (a) to su ili krivična dela počinjena u više od jedne države, ili
- (b) krivična dela počinjena u jednoj državi, ali su se bitni aspekti pripreme, planiranja, upravljanja izvršenjem dela ili kontrole nad izvršenjem odvijali u drugoj državi, ili
- (v) krivična dela počinjena u jednoj državi, ali su u njihovo izvršenje uključene kriminalne grupe koje inače učestvuju u činjenju krivičnih dela u više od jedne države, ili

---

10 Naglasak autora.

(g) krivična dela počinjena u jednoj državi, ali se njihove posledice osećaju i u drugoj državi.

Svako krivično delo koje zadovoljava bilo koji od ova četiri kriterijuma automatski se ima smatrati delom transnacionalnog organizovanog kriminala.¹¹

Obe navedene definicije odražavaju svest o činjenici da je organizovani kriminal jedna od dominantnih savremenih pretnji bezbednosti država, da se on po prirodi pretnje koju predstavlja približava terorizmu, pa se stoga i naglašava da su ciljevi organizovanog kriminala ili nezakonito sticanje profita ili pak isto tako nezakonito sticanje političke moći, pri čemu je ovo drugo karakterističnije za terorizam nego za tradicionalno shvatanje kriminala. Takođe se navodi da je jedan od mogućih ciljeva organizovanog kriminala vršenje uticaja na legitimne društvene institucije.¹²

Navođenje vršenja uticaja na društvene institucije ili preuzimanja političke vlasti kao mogućih ciljeva organizovanog kriminala je izuzetno važan element opisane dve normativne definicije, pre svega imajući u vidu to da su obe ove definicije obavezujuće za veliki broj zemalja članica dve međunarodne organizacije, drugim rečima imajući u vidu to da će ove odredbe morati da se primene i u nacionalnim definicijama organizovanog kriminala i merama za njegovu kontrolu u zemljama članicama EU i UN. Nezakonit profit i politička vlast su, naravno, međusobno blisko povezani i moglo bi se reći da sve one kriminalne grupe koje teže da preuzmu kontrolu nad distribucijom političke moći u društvu istovremeno traže pouzdano sredstvo za sticanje profita. Očigledno je da, ako je država kriminalizovana, i kriminalna grupa koja je kontroliše može više da profitira. Takva država će usvojiti zakone koji faktički proširuju mogućnost manevriranja organizovanog kriminala i povećavaju vrednost kriminalne grupe koja takvom državom dominira na globalnom kriminalnom tržištu, a sve to dovodi do dramatičnog povećanja kriminalnog profita za grupu. U tom svetlu, jasno je kako se uzajamno uklapaju interesi organizovanog kriminala motivisanog profitom i

11 http://www.unodc.org/unodc/en/crime_cicp_convention.html

12 Četiri vodeća holandska kriminologa (C. Fijnaut, F. Bovenkerk, G. Bruinsma i H. van de Bunt) su 1995. godine osnovali tzv. "Fijnaut grupu", koja je sastavila obiman izveštaj o pretnjama od organizovanog kriminala u Holandiji. Analiza je objavljena kao knjiga *Organized Crime in the Netherlands*, Kluwer Law International, The Hague, 1998. Članovi ove grupe predlažu sledeću definiciju organizovanog kriminala: "(O organizovanom kriminalu može biti reč) kada se pojedinačni počinjoci ili grupe počinilaca udruže kako bi sistematski činili krivična dela radi sticanja nezakonite materijalne koristi ili vršenja destruktivnog uticaja na društvo. Takve grupe su sposobne za relativno uspešno prikrivanje krivičnih dela i izbegavanje ciljane kontrolne intervencije države, i pri tome se služe pre svega fizičkim nasiljem ili korupcijom." – videti: Peter Klerts, "The network paradigm applied to criminal organisations: theoretical nitpicking or a relevant doctrine for investigators? Recent developments in the Netherlands", in: Adam Edwards & Peter Gill, (eds), loc. cit., p. 112, footnote 7 i 8.

interesi grupa koje su pre svega orijentisane ka sticanju nelegitimnog političkog uticaja. Ipak, to nije cela priča o odnosu profita i terora. Postoje, naime, i kriminalne grupe koje pretenduju na sticanje političke moći čak i onda kada to znači žrtvovanje dela kriminalnog profita, pa i dramatičan bezbednosni rizik za kriminalnu organizaciju. Ta uz nemiravajuća činjenica se prvi put pokazala na Balkanu sa ubistvom srpskog premijera u martu 2003. godine.

POUKE IZ UBISTVA SRPSKOG PREMIJERA DR ZORANA ĐINDIĆA 2003. GODINE

Prema policijskoj i tužilačkoj verziji događaja (suđenje je još u toku), dr Zorana Đindića su ubili članovi kriminalne grupe “Zemunski klan”, na čijem se čelu nalazio bivši komandant Jedinice za specijalne operacije (JSO), Milorad Luković, dok je ta jedinica bila organizaciono unutar tadašnjeg Resora državne bezbednosti (RDB).¹³ Prema istim izvorima, Zemunski klan je, po svemu sudeći, spadao među najveće organizacije-trgovce narkoticima u regionu. Za ispaljivanje fatalnog hica u premijera optužen je pukovnik Zvezdan Jovanović, nekadašnji zamenik komandanta JSO koji, kako se može zaključiti iz dosadašnjeg toka suđenja, nije bio član Zemunskog klana, niti je sam bio kriminalac. JSO je, navodno za račun države, trgovala drogom zajedno sa Zemunskim klalom, a navodni vođa Zemunskog klana, Dušan Spasojević, je, bar prema svedočenju prvooptuženog Lukovića, čak učestvovao u hapšenjima i policijskim operacijama u ime države. Do sada iznesene informacije i svedočenja sugerisu da je postojala čvrsta funkcionalna veza između Zemunskog klana i nekadašnjeg državnog aparata, pri čemu je ova banda sarađivala sa represivnim strukturama države, dok je država tolerisala trgovinu drogom, pa čak i ubistva. Drugim rečima, moglo bi se, na osnovu ovih svedočenja, zaključiti da je u periodu između 2001. i 2003. u Srbiji na sceni bio državni organizovani kriminal, mada se to, naravno, ne odnosi na uključenost celokupne strukture tadašnje vlasti u kriminal, već pre svega na ključne kontakte kriminalaca sa političarima koji su im obezbeđivali praktični imunitet od ozbiljne istrage i gonjenja.

Kada je Zvezdan Jovanović saslušavan nakon hapšenja, policijski istražitelji su se suočili sa prilično teškim zadatkom, jer je optuženi bio izuzetno nekooperativan sagovornik. Policajac, obučavan u jednom od najzahtevnijih programa obuke u JSO, fizički veoma dobro pripremljen za teška ispitivanja i dugotrajni pritvor, odbio je da govori. Policiji je čak bilo teško da ga ubedi da zvanično kaže svoje ime i imena svojih roditelja. Postepeno, inspektor su uspeli

¹³ Od tada je JSO rasformirana, a u sadašnjoj BIA (Bezbednosno-informativna agencija, naslednik RDB) ne nalazi se više ni jedna paravojna oružana formacija.

da “omekšaju” Jovanovića tek kada su se pozvali na njegov “patriotizam” i političku motivaciju za ovaj zločin. Inspektori koji su ga ispitivali su mu naglasili da oni cene činjenicu da on nije običan kriminalac, već policajac koji je postupao na osnovu “ubeđenja”, jer je verovatno smatrao da je pokojni premijer bio politički kontroverzan. Obećali su mu blaži tretman na osnovu starog saveznog krivičnog zakona po kome se oni koji počine politički motivisano krivično delo kažnjavaju manje strogim zatvorskim kaznama nego oni koji su optuženi za klasični kriminal. Inspektori su potom posetili Jovanovićevu suprugu, razgovarali sa njom, obavestili je da je njen suprug “dobro” u zatvoru, organizovali su obezbeđenje njenog stana i ulice u kojoj stanuje. Zatim su joj omogućili da poseti supruga u zatvoru i potvrди da policija brine o njoj. Konačno, ubedili su upravnika zatvora, koji je bio Jovanovićev poznanik, da ga posavetuje da sarađuje sa policijom. Kao rezultat, Jovanović ne samo da je priznao da je pucao u premijera, već je i odveo inspektore na mesto gde je zakopao pušku i rekao im sve detalje neophodne za suđenje.

Postoji mnogo pitanja u vezi sa ubistvom Zorana Đindića na koja još uvek nije dat odgovor. Odmah nakon ubistva, policija ja dala izjavu za javnost u kojoj je navela da je “znala” ko su bili počinioci ovog dela i da je već počela sa hapšenjem pripadnika Zemunskog klana, bez objašnjenja o tome kada je uspela da završi tako obimnu istragu i zašto nije reagovala ranije kada je već bila upoznata sa tim ko su počinioci i koje su im bile namere. Potom je formirana komisija za istragu detalja u vezi sa ubistvom koja je bila, najblaže rečeno, neubedljiva po svom sastavu, a na čelu je imala potpredsednika vlade, psihologa Žarka Koraća, predsednika jedne od najmanjih stranaka na srpskoj političkoj sceni, koji nije imao nikakvog iskustva u istražnim i policijskim poslovima. Naravno, ta komisija je zaključila da “nije bilo propusta” u sistemu obezbeđenja pokojnog premijera i da je isključivo Zemunski klan odgovoran za tragediju. Ni u jednom trenutku ova komisija nije otvorila diskusiju o pravim motivima za ubistvo premijera. Ipak, i pored svih ovih sumnjičivih činjenica, priznanje Zvezdana Jovanovića i događaji koji su usledili su jednostavne i nepobitne činjenice, i samo te činjenice ćemo ovde uzeti u obzir u raspravi o mogućim motivima za ubistvo.

Pre svega, može se slobodno zaključiti da Jovanović nije pucao u premijera zbog novca ili profit-a. Njegovo ponašanje tokom istrage pokazuje da je “poklekao” na pitanju poštovanja njegovog patriotizma od strane istražitelja. S jedne strane, bilo bi bizarno govoriti o patriotizmu kod počinioca ubistva premijera. S druge strane, očigledno je da je Jovanović svoje političke motive shvatao vrlo ozbiljno, i da je bio uveren da je postupio u “nacionalnom interesu”. Sve ukazuje na zaključak da on ni u jednom trenutku nije bio motivisan profitom. Jovanović ne predstavlja tipičnog “organizovanog kriminalca”, a ipak, on je bio svestan da čini teško krivično delo i morao je znati da postoji visoka verovatnoća

da bude uhvaćen. Iako on nije tipičan kriminalac, u ovom slučaju on jeste počinilac teškog krivičnog dela. Takvi počinioci, dakle, mogu imati sopstvene političke motive koji se ne mogu uvek svesti na profit, bilo direktn, bilo indirektn.

Usredsredimo se, potom, na zvaničnu verziju događaja na osnovu kojih se tvrdi da isključiva odgovornost za ubistvo premijera leži na Zemunskom klanu. Navodno, pokojni premijer je, po različitim osnovama, kontaktirao sa pojedincima koji su bili članovi Zemunskog klana, a oni su odlučili da ga ubiju jer je "postao pretnja". Navodno, klan je stekao visoke profite od trgovine narkoticima, sve uz prečutnu podršku nekih "viših ešalona establišmenta" vlade iz perioda 2001–2003. Ukoliko je to istina, postavlja se pitanje o tome koji bi priпадnik organizovanog kriminala pucao u premijera u tako povoljnim političkim uslovima za delovanje svoje grupe, uz korumpirane "više slojeve establišmenta". Šta bi bio razlog za ubistvo premijera, radije nego prebacivanje operacije na drugo mesto, povlačenje sa lokalnog tržista na neko vreme ili pak prebacivanje aktivnosti u drugi deo sveta uz pomoć novca i stečenih kontakata. Ubistvo premijera je dramatičan čin koji dovodi do mobilizacije državnog aparata i snažnog represivnog odgovora na delatnost organizovanog kriminala u jednom periodu. Upravo to se desilo sa operacijom "Sablja", najvećom operacijom u istoriji srpske policije, koja je usledila posle ovog ubistva. Bilans te operacije bilo je hapšenje i zatvaranje više od 10 000 ljudi, kao i promene u krivično-procesnom zakonodavstvu kojima su proširena diskreciona prava policije i tužilaštva. Konačno, proglašeno je vanredno stanje u Srbiji, kojim su suspendovane uobičajene proceduralne garantije građanskih prava u slučaju krivičnog progona za dela protiv države. Formirano je specijalno odeljenje Okružnog suda u Beogradu za organizovani kriminal i uhapšen veliki broj pripadnika i saradnika različitih kriminalnih organizacija u Beogradu, Novom Sadu i drugim većim srpskim gradovima. Ukratko, sa tačke gledišta kriminalne organizacije, usvajanje strategije tako visokog rizika kao što je ubistvo premijera, čak i ako je on u tom trenutku "postao pretnja", bilo je iracionalan postupak.¹⁴

Neposredno nakon dobijanja prvih rezultata istrage i ispitivanja članova Zemunskog klana tadašnja vlada se složila da je cilj klana bio da atentatom izazove zabunu i stvari kritični prostor za JSO da preduzme odlučnu akciju i preuzme kontrolu nad državnim institucijama; drugim rečima, vlada je zaključila da je cilj ubistva bio, u stvari, državni udar. S jedne strane posmatrano, ovo objašnjenje se čini razumnim, s obzirom na političku motivaciju neposrednog izvršioca ubistva, Zvezdana Jovanovića. S druge

14 Aleksandar Fatić, loc. cit ("Security Threats in Southeastern Europe and Ways to Respond to Them"), i Aleksandar Fatić, "Serbian Prime Minister assassinated: organised crime proclaimed the prime security threat, *South-East Europe Review*, vol. 5, no. 4, March 2003, pp. 7–14.

strane, ono se mora primiti sa izvesnim oprezom, pre svega imajući u vidu opštu neodređenost zvanične verzije dogadaja i brzinu sa kojom je bivša vlast navodno “otkrila” strukturu koja je stajala iza ubistva premijera u roku od 24 časa od samog ubistva. Ipak, držimo se samo zvanično iznesenih zaključaka. Prema tom objašnjenju, kriminalna grupa koja se finansirala od trgovine drogom, sarađivala sa delovima zvanične vlasti, veoma bogata, odlučila je da udari na samo srce političkog sistema i preuzeće kontroli nad vladom. Reč je o motivu preuzimanja političke moći za čiju realizaciju finansijska sredstva mogu biti preduslov, ali *kriminalni profit* sam po sebi ne igra direktnu ulogu u motivacionoj strukturi za tako dramatično rizičan i političan atak na najvišeg nosioca izvršne vlasti u jednoj zemlji. Ubistvo Zorana Đinđića, drugim rečima, ilustruje opravdanost uključivanja težnje za osvajanjem političke moći u definiciju organizovanog kriminala, i to ne samo kao sredstva za sistematsko sticanje nezakonitih profita, kao što je sugerisano ranije u tekstu, već i nezavisno od profita.

Pažljiv čitalac će, međutim, primetiti da, onoga trenutka kada se težnja za osvajanjem političke moći predstavi kao jedna od definišućih karakteristika organizovanog kriminala *u smislu nezavisnom od potencijala političke moći da doprinese sistematskom bogaćenju grupe*, dakle sticanju kriminalnog profita, nastaje konfuzija između pojma organizovanog kriminala i pojma *terorizma*. Naime, politička motivacija nezavisno od profita se tradicionalno povezuje sa terorističkim akcijama, koje su ustrojene po drugačijem sistemu racionalnosti od racionalnosti koja karakteriše organizovani kriminal kao kriminalnu industriju. Stoga ovde treba obratiti pažnju na odnos između terorizma i organizovanog kriminala koji u trećem milenijumu nije tako jasan i ne počiva na tako jasnoj motivacionoj razdvojenosti kao što je to tradicionalno bilo slučaj.

RAZLIKOVANJE TERORIZMA OD ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Motivaciono stanovište

Prilikom povlačenja paralele i istraživanja veze između organizovanog kriminala i terorizma, očigledno je da prvo valja razmotriti dominantno shvatanje u savremenoj “zvaničnoj” raspravi o terorizmu i organizovanom kriminalu. Tradicionalno shvatanje u kriminologiji je da osnovna razlika između organizovanog kriminala i terorizma leži upravo u različitoj motivaciji počinilaca, jer se prepostavlja da teroristi, u principu, deluju motivisani idealističkim ciljevima da se preuredi društvena stvarnost, kako god konkretna teroristička grupa zamišljala to preuređenje. S druge strane, prepostavlja se da počinilac dela organizovanog

kriminala deluje pre svega radi sticanja kriminalnog profita.¹⁵ Tako Mats Berdal (Mats Berdal) i Monika Serano (Monica Serrano) polaze od stava da “istorijski posmatrano, borba ‘boraca za slobodu’ (terorista – prim. autora) podrazumeva čiste ruke. Prljave ruke dovode u pitanje bilo kakav program koji zahteva političku ispravnost i moralnu superiornost”.¹⁶ Ovakvo mišljenje izgleda prilično jednostavno i, ako je istinito, ono bi dozvolilo sažetu i jednostavnu sistematizaciju i razlikovanje dela organizovanog kriminala i terorizma. Berdal i Serano sumiraju taj jednostavni stav zasnovan na razlikovanju prema kriterijumu motivacije na sledeći način:

“Suština je u sledećem: u meri u kojoj terorizam i transnacionalni kriminal odgovaraju na različite modele motivacije, razlika između njih će postojati i trebalo bi da postoji. Održavanje takve razlike je značajno ne samo za analitičke svrhe, već i za formulisanje kontrolne politike.”¹⁷

Problemi sa motivacionim razlikovanjem

Nažalost, navedeni jednostavan, elegantan i *prima facie* visoko intuitivan kriterijum ne odgovara stvarnosti. On odslikava jedno prilično naivno shvatanje terorizma i organizovanog kriminala koje ne odgovara iskustvenoj stvarnosti. Postoje tri glavna razloga za nedovoljnu valjanost predloženog razlikovanja.

Pre svega, tvrdnja da savremeni teroristi vode brigu o tome da njihovo delovanje bude “čisto” i “moralno superiorno” nije materijalno ispravna. Primera radi, većina aktivnih terorističkih organizacija u Evropi teži da ostvari etničku teritorijalnu autonomiju u okviru priznatih država, ili pak da iznudi od vlasti privilegije za različite marginalizovane grupe, pri čemu se praktično ni jedna od velikih terorističkih organizacija na kontinentu ne opredeljuje za pristup primene metoda “čistih ruku” i “moralne superiornosti”. Baskijska ETA, Kosovska OVK tokom rata na Kosovu, albanska ANA u Makedoniji i na jugu Srbije, ili pak irska IRA, pripadaju najaktivnijim terorističkim grupama tokom poslednjih nekoliko decenija. Ipak, ni jedna od njih se ne opredeljuje za pristup zasnovan na moralnoj superiornosti ili “čistim rukama”. Ni jedna od ovih organizacija nije ozbiljno ustvrdila da je njeno finansiranje sasvim legalno i da nije povezano sa kriminalom, a u slučaju albanskih organizacija organska povezanost sa krijumčarenjem droge i trgovinom ljudima je više nego očigledna. Dakle, upravo suprotno navedenoj pretpostavci, savremeni teroristi, iskustveno posma-

15 Mats Berdal & Monica Serrano, “Introduction”, in: Berdal & Serrano (eds), *Transnational Organized Crime and International Security*, Lynne Rienner, London, p. 7.

16 Ibid.

17 Ibid, p. 8.

trano, aktivno učestvuju u mrežama organizovanog kriminala. Glavne vođe OVK na Kosovu su neposredno nakon rata postali najbogatiji građani Kosova, na kome i dalje cveta praktično svaka vrsta trafikinga zabranjenih dobara i ljudi. Savremene terorističke organizacije ne govore o svojim finansijama, niti se posebno ograju, čak ni na deklarativnom nivou, od kriminalnih izvora.

Potom, valja imati u vidu da savremeni teroristi, u značajnoj proporciji, deluju sa visokim budžetima koje nije lako obezbediti na načine koji nemaju veze sa organizovanim kriminalom, posebno sa trgovinom drogom i oružjem. Istina, to se ne odnosi na sve terorističke akcije, uključujući i neke od politički i istorijski najznačajnijih. Istina je ono što ističe američki pravni analitičar terorizma Ričard Folk (Richard Falk) da su “transformativni događaji” u istoriji terorizma, naime napadi na SAD 11. septembra 2001. godine, u stvari bili terorističke operacije sa niskim budžetom, no to je više izuzetak nego pravilo. Ne postoji uočljivo opredeljenje terorista u Španiji, Irskoj, na Kosovu ili bilo gde u svetu da koriste niske budžete u svojim operacijama. Svi veliki teroristički pokreti (a oni su veliki ili po obimu aktivnosti i broju učesnika, ili pak prema stabilnosti tokom vremena) moraju imati visoke budžete da bi opstali; već i sama organizacija podrazumeva stalne troškove.

Berdal i Serano, istina, uočavaju da je OVK kao nesporno teroristički pokret “bila duboko uključena u kriminal”, ali oni ipak ne obraćaju dovoljnu pažnju na tu činjenicu kao stvar principa u terorističkim i pobunjeničkim pokretima. Operativci OVK su sistematično dobijali sredstva od mreže krijumčara narkoticima kojima rukovode organizatori iz redova kosovskih Albanaca. Oni kontrolišu balkansku rutu za transport droge sa Srednjeg istoka prema EU. Celu rutu, koja počinje u Avganistanu i završava se u glavnim gradovima Evrope, prvo bitno si kontrolisali turski krijumčari, a Albanci su bili odgovorni za deo puta koji je prolazio kroz Balkan, za šta su bili plaćeni u naturi, naime u narkoticima, a ne u novcu. Ta greška je skupo koštala turske organizatore, jer su Albanci potom sami ušli u krijumčarenje da bi prodali heroin koji su dobili kao platu za svoje usluge, a time su se našli u sukobu sa Turcima. Konačno, albanske bande su preuzele od turskih grupa kompletno narko tržište u nekoliko glavnih distributivnih centara u Evropi, konkretno u Švajcarskoj, Norveškoj, Švedskoj i Italiji.¹⁸ Moglo bi se čak zaključiti da je trgovina narkoticima i razvijana pre svega sa ciljem da se profitima od trgovine drogom ojačaju albanski teroristi za organizaciju i sprovođenje akcija motivisanih pre svega političkim ciljevima, od kojih je glavni ostvarivanje nezavisnosti Kosova.

18 Phil Williams, “Cooperation Among Criminal Organisations”, in: Berdal & Serrano, (eds), loc. cit., p. 80; Thomas Köppel & Agnes Szekely, “Transnational Organized Crime and Conflict in the Balkans”, in: Mats Berdal & Monica Serrano (eds), loc. cit, pp. 129–40.

Pri razmatranju ovog primera treba imati u vidu još jednu zanimljivu činjenicu, naime da su kosovski Albanci takođe među dominantnim “etničkim” kriminalnim grupama u Evropi i u drugim oblastima organizovanog kriminala, osim šverca narkotika, kao što je pomenuta trgovina ljudima, posebno ženama radi organizovane prostitucije. Ipak, prvenstveno je trgovina drogom izvor iz koga su finansirali OVK, a ne trgovina ženama, što sugerira namernu i racionalnu podelu rada u organizovanom kriminalu, pri čemu je jedna delatnost u okviru aktivnosti koje spadaju u organizovani kriminal motivaciono usko povezana sa finansiranjem terorizma, a druga je čisto “profitno orijentisana”. Ne radi se, ipak, ni o nekakvom izuzetku koji se odnosi samo na OVK ili na Albance na Kosovu. U različitim merama, mada znatno manje očigledno, isto bi se verovatno moglo reći i za IRA i ETA, iako je tu delatnost u ova dva slučaja teško procenjivati jer njihovi pripadnici nisu tako poznati u kriminalnom svetu kao albanski počinioци. Suština je u tome da i njima, kao i albanskim teroristima, trebaju iste ili veće budžetske stavke za različite, u načelu ekvivalentne terorističke akcije po broju učesnika i stepenu organizacije. Nema razloga za pretpostavku da ta, značajna sredstva, dolaze iz krugova koji se bave legalnim poslovanjem, a ne na isti način kao što su prikupljana sredstva za OVK.

Konačno, navedeni primeri demantuju različitu motivaciju u slučajevima organizovanog kriminala i terorizma već time što se, kao u slučaju OVK, počinioци dela organizovanog kriminala često podudaraju sa počiniocima terorističkih akcija. Glavne vođe albanskog terorističkog pokreta na Kosovu krajem devedesetih godina prošlog veka i početkom dve hiljadite godine bili su ljudi prethodno poznati kao pripadnici organizovanih kriminalnih grupa. Nezamislivo je da se u strogo kontrolisanom plemenskom društvu kao što je društvo kosovskih Albanaca mogla razviti organizovana trgovina heroinom i ljudima bez podrške i pomoći istih onih mreža koje su vodile operacije OVK, a koje danas sačinjavaju najveći deo političke elite Kosova.¹⁹ U Čečeniji, deo kriminalnih fondova je popunjavan trgovinom ukradenim automobilima, u čemu Čečeni dominiraju među bandama aktivnim u Evropi, i teško je zamisliti da su vođe ovih lanaca mogli ostati potpuno nepovezani sa krugovima čečenskih terorista, u društvu u kome takođe postoji snažna običajna povezanost i klanska struktura.

Naposletku, osmotrimo i atentat na srpskog premijera, koji nema veze sa plemenskim drušvenim strukturama i odigrao se u urbanoj sredini sa uniformisanim službenicima države kao počiniocima. Polazeći od pretpostavke da je zvanična verzija događaja istinita, jasno je da je u ovom slučaju postojala sim-

19 Za konkretniju analizu uloga pojedinih lidera kosovskih Albanaca u terorističkim i kriminalnim operacijama videti: Predrag Simić, “Enveristi”, u: Aleksandar Fatić (ur.), *Problemi srpske politike*, Centar za menadžment, Beograd, 2000, str. 57–77.

bioza između organizovanog kriminala i terorizma u istim počiniocima. Ukratko, savremeni terorizam je toliko blisko povezan sa organizovanim kriminalom da su počinoci obe vrste socijalne destrukcije često identični. Osim toga, iako je nesporno ispravan zaključak da je organizovani kriminal tradicionalno motivisan nelegalnim profitom, sve je veći broj slučajeva podele rada u okviru delatnosti organizovanog kriminala, pri čemu se određene vrste kriminalne delatnosti sprovode sa naročitom namerom da se profitom koji se tim granama kriminala stiče finansira terorizam.²⁰ Ta činjenica, sama po sebi, obezvredjuje zaključak da postoji jasna razlika između organizovanog kriminala i terorizma koja je zasnovana na različitim motivacijama.

Smatramo da ovde ukratko razmotrene okolnosti pokazuju da se u savremenim uslovima ne može praviti razlika između terorizma i organizovanog kriminala na osnovu motivacije. Međutim, treba takođe istaći da je ovo stanovište formulisano sa izvesnim osnovom, samo je taj osnov suviše selektivan, pa je stoga i zaključak neodgovarajući za pravljenje razlike u principu. Naime, ovo u izvesnom smislu intuitivno i elegantno kriminološko stanovište je verovatno proisteklo iz isključivog razmatranja islamskog terorizma kao paradigmatičnog za kompletну terorističku aktivnost, jer se čini da islamski terorizam u značajnoj meri zadovoljava kriterijum “čistih ruku”, pošto se islamski teroristi u velikom broju slučajeva klone svake saradnje sa kriminalcima, a iz verskih razloga se klone i trgovine drogom i ljudima, koji su najprofitabilnije forme organizovanog kriminala danas. Ipak, postoje mnoge terorističke organizacije koje ne spadaju u domen islamskog terorizma, što, kao što smo pokazali, iz metodoloških razloga i radi validnosti opštih zaključaka o terorizmu, treba imati u vidu.

ULOGA DRŽAVE U TERORIZMU I ORGANIZOVANOM KRIMINALU

U prethodnoj diskusiji je ukratko ilustrovana ograničena korisnost objašnjenja motivacionog razlikovanja terorizma od organizovanog kriminala. Problemi sa kojima se taj pokušaj indirektnog definisanja terorizma suočava, međutim, ne impliciraju da nema prihvatljivih i korisnih formalnih definicija terorizma. Takve definicije postoje i praktično su upotrebljive, mada se u javnoj diskusiji, naročito u diplomatskim krugovima, često provlače komentari koji sugerisu ozbiljan nedostatak upoznatosti sa bilo kojom od ovih definicija. Kada se taj nedostatak upoznatosti sa pojmovima sagleda u svetu druge tendencije, a

20 Za detaljniju i iskustveno široko zasnovanu analizu mreža finansiranja terorizma u Evropi vidi: Loretta Napoleoni, *Modern Jihad: Tracing the Dollars Behind the Terror Networks*, Pluto Press, London, 2003.

to je izuzetno liberalno i ne sasvim odgovorno korišćenje termina “teror” i “terorizam” od strane vodećih političara u razvijenim zemljama, nameću se zabrinjavajući zaključci u pogledu pompeznog najavljenog i kontroverznog “rata protiv terorizma” koji se danas vodi.

U savremenom političkom rečniku “terorizam” je doživeo svoju prvu popularnu upotrebu od počev od 1983. godine, kada je u Libanu, u eksploziji kamiona-bombe, poginuo 241 američki marinac. Reganova administracija je, zbog tog incidenta, naglo povukla svoje trupe iz Libana i okarakterisala je incident kao “teroristički akt”. Istoriski posmatrano, međutim, taj incident se ne bi mogao dosledno kvalifikovan kao teroristički akt, jer se terorizam u principu dovodi u vezu sa delima usmerenim protiv *civilnog* društva ili civila, radi vršenja pritiska na državu, a sa namerom da se postignu politički ciljevi.²¹ Liberalni i autori generalno levičarske političke orientacije mnogo puta su istakli da civilno stanovništvo najčešće strada od terora koji čini država.²² Istoriski posmatrano, upravo su države bile najveći počinioci terorističkih akata usmerenih protiv svog sopstvenog i stanovništva drugih država, ali su one, vremenom, uspele da usurpišiju termin “terorizam” i da same sebe kao dominantne počinioce izuzmu iz ove kvalifikacije, označavajući pre svega antidržavno nasilje, uključujući i, kao što smo videli, nasilje nad vojnicima, a ne civilima, i to nad vojnicima okupacionih snaga, kao “terorizam”.

Države nesumnjivo mogu biti teroristi, ali one takođe mogu biti i kriminalci. Ponekad su države i državni zvaničnici umešani u operacije organizovanog kriminala u uverenju da ispunjavaju svoju patriotsku dužnost. Sredinom 1998. godine, za vreme Gonzalesove (Gonsales) vlade u Španiji, političari i visoki državni zvaničnici Civilne garde su, operacijama pranja kriminalnog novca, pokušali da finansiraju ubistva pojedinaca za koje su verovali da pripadaju Baskijskom separatističkom pokretu ETA. Koristeći svoj uticaj, oni su pomogli da se novac stečen akcijama organizovanog kriminala opere kroz komercijalne banke, a provizije koje su dobili za te usluge su upotrebili za plaćanje ubistava, jer “hon-

21 Videti: Richard Falk, *The Great Terror War*, Arris Books, Gloucestershire, 2003, p. XIX.

22 Povezivanje liberala i levičara u ovom kontekstu je samo na prvi pogled čudno. Naime, i sam anarhizam kao političko stanovište je pojmovno izdanak ekstremnog liberalizma, jer proširivanje domena individualne slobode, koje je osnovni princip svakog liberalizma, u svojim krajnjim konsekvensama podrazumeva poricanje bitnih aspekata funkcije države, što je, uprošćeno govoreći, osnovni princip kojim se rukovodi politički anarhizam. Verovatno najbolji predstavnik te transformacije liberalizma u anarhizam je Robert Nozik (Robert Nozick) – videti: *Anarchy, State, and Utopia*, Blackwell, Oxford, 1974. Kao jednog od glavnih autora ove provinjencije koji pišu o nasilju države kao glavnoj formi terora dovoljno je spomenuti Noama Čomskog (Noam Chomsky) – videti, na primer, njegov pamflet *Acts of Aggression*, Open Media Pamphlet Series, Seven Stories Press, New York, 1999.

orare” plaćenih ubica očigledno nisu mogli platiti iz državnog budžeta, koji podleže određenim procedurama i kontroli. Počinioци su delovali u uverenju da, u osnovi, štite interese španske države, i da kriminalom, u stvari, služe državi, iako opisana dela ispunjavaju sve kriterijume definicije organizovanog kriminala.²³

U sažetom formulaciji, Majkl Levi (Michael Levi) opisuje organizovani kriminal u SAD:

“(...) organizovani kriminal u Americi je pre skup pokretljivih i promenljivih koalicija između grupa gangstera, poslovnih ljudi, političara i vodja sindikata, uglavnom u lokalnom i regionalnom okviru, nego nekakva grupa aut-sajdera, stranaca, koja dolazi sa strane i podriva društvo. Mnogi od učesnika u mrežama organizovanog kriminala imaju legitimne poslove i izvore prihoda”.²⁴

Organizovani kriminal je, u stvari, “oportunistički poduhvat” i legitimni poslovni ljudi, kao ni državni zvaničnici, na njega nipošto nisu imuni. Još je važnija dimenzija organizovanog kriminala koja je povezana sa faktičkom pre-raspodelom moći u društvu. Upravo u tom kontekstu shvatanje organizovanog kriminala kao posebnog tržišta postaje naročito jasno. Naime, gde god su državne institucije suviše slabe ili neefikasne, pripadnici organizovanog kriminala popunjavaju tu funkcionalnu prazninu: oni obezbeđuju zaštitu, uterivanje dugova, kažnjavaju prestupe, ili vrše različite oblike kompenzacije.

Razvoj organizovanog kriminala zasnovan na zakonima tržišta je naročito izražen u zemljama u tranziciji koje karakteriše visok stepen društvene konfuzije (*anomie*), dezorientacije i nefunkcionalnosti institucija. U isto vreme, u takvim državama poslovni ljudi i državni zvaničnici su naklonjeniji formiraju koalicija sa organizovanim kriminalnim grupama jer im to dozvoljava efikasnije učestvovanje u raspodeli državne moći. U razorenom i duboko viktimizovanom srpskom društvu početkom 2000-ih godina moglo se i očekivati da će prva “demokratski izabrana” vlada biti značajno uključena u saradnju i pregovaranje sa faktičkim predstavnicima podzemlja, ranga od različitih polu-legalnih bivših paravojnih jedinica do trgovaca narkoticima.²⁵

23 Michael Levi, loc. cit, p. 885, footnote 7.

24 Ibid, p. 890.

25 Često помињање srpsке vlade koja je владала од 2001. do 2003. godine као “прве демократски изabrane vlade posle Miloševića” је неоснована. За ову владу се гласало на основу експлицитног обећања да ће raspisati nove izbore за dvanaest meseci kako би заиста проверила волју гласача, а целокупно гласање је представљено јавности као antimiloševičevski referendum, како се то често navodi, а не као први избори. Nakon pada ове vlade, u toku su procesi pred Specijalnim odeljenjem za organizovani kriminal Okružnog suda u Beogradu, где pojedini svedoci iznose podatke o sistematskoj povezanosti između почињача најтежих dela organizovanog kriminala i pojedinim bivših vladinim zvaničnicima. Bez namere да ovde ulazimo u meritum takvih podataka i svedočenja, jasno је da ona pokazuju lošu sliku o unutrašnjem integritetu vlade na nivou utiska u javnosti, i da se teško, bar kada je reč о tom utisku, može govoriti о “демократској vladi”.

U svakom državnom ambijentu u kome ne funkcionišu državne institucije, poluge moći kontrolišu oni koji poseduju novac i oružje, a oni često pripadaju podzemlju. Pregovaranje sa njima donosi opipljive rezultate u kratkom roku, dok pridržavanje “legalističkih” procedura glasačima i potencijalnim stranim političkim partnerima može izgledati nejasno i neproizvodljivo, pa čak i kao opstrukcija procesa “tranzicije”. Šarm saradnje sa kriminalcima u zemljama u “tranziciji” je ponekad neodoljiv za “demokratske” elite. Takva sumnjiva saradnja između državnih zvaničnika i kriminalaca smanjuje poverenje javnosti u politički sistem, ali ona ipak nije glavni problem u vezi sa državnim organizovanim kriminalom.

Državno sponzorisani kriminal počinje opisanim prijateljstvima i pregovorima sa kriminalcima, ali on ide mnogo dalje i u njemu se, napisetku, država pojavljuje kao glavni počinilac krivičnih dela organizovanog kriminala. Da bi država mogla biti glavni počinilac ovakvih dela, ona mora imati obuhvatnu kontrolu nad većinom društva, stabilnu većinu u parlamentu, dobre međunarodne odnose i podršku, i lojalni represivni aparat. Neki od ovih uslova su u zemljama bivšeg istoka Evrope nasleđeni iz komunističkih vremena, kada je država bila i glavni terorista. U to vreme, policija i parapolicijske jedinice su često vodile terorističke operacije protiv političkih protivnika u inostranstvu i protiv građana u zemlji. Takve operacije balkanskih državno-bezbednosnih agencija i konvencionalnih policijskih snaga su opisane u literaturi.²⁶ Za njihov uspeh bila je potrebna lojalna represivna struktura, kao i odsustvo civilnog nadzora nad policijom, što su sve uslovi koji su postojali u balkanskim zemljama.

Problemi koji nastaju kriminalizacijom države uglavnom se pojavljuju u sredinama koje odlikuje slabost institucija i kriza moralu koja obično prati slabe institucije. Primera radi, politička elita Crne Gore trpi brojne optužbe iz međunarodne zajednice za sistematski šverc duvana; politička elita Srbije u periodu 2001–4 trpela je optužbe za pružanje podrške trgovcima narkotika u zamenu za njihovu podršku “društvenim reformama”; vlade Albanije je trpela optužbe za učestvovanje u trgovini heroinom, izbeglicama, ženama, ili bar za njihovo tolerisanje, itd.²⁷

26 Videti: Aleksandar Knežević i Vojislav Tufegdžić, *Kriminal koji je izmenio Srbiju*, Radio B-92, Beograd, 1995. U knjizi se detaljno iznosi svedočenje Božidara Spasića, bivšeg službenika službe bezbednosti, o upotrebi podzemlja od strane bezbednosnih struktura.

27 U toku seminara koji je organizovala kancelarija Generalnog inspektora Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, 20. oktobra 2004. godine, u Višoj školi unutrašnjih poslova u Beogradu, Generalni inspektor, g. Vladimir Božović, pomenuo je poražavajuću činjenicu da je policija u prethodnom periodu dopuštala da voda Zemunskog klana, Dušan Spasojević, dakle prema sadašnjim tvrdnjama tužilaštva i policije jedan od najkrupnijih kriminalaca na području Srbije, u ime policije “saslušava” osumnjičene. Božović je čak pome-nuo da je policija, kada primi pritužbu građana u vezi sa ponasanjem kriminalaca iz Ze-munskog klana, ponekad pozivala optužene kriminalce i ostavljala ih nasamo sa građaninom da “se obračunaju”. Reč je o flagrantnim primerima sinergije između poli-

Sve navedene optužbe su detaljno opisane u literaturi.²⁸ Navedeni primeri pokazuju da raspodela moći u kritičnim regionima koji se odlikuju procesima društvenih i političkih promena uslovljava sinergiju između države i organizovanog kriminala. Dok je u Crnoj Gori vlada premijera Mila Đukanovića smatrala da mora da pribegne saradnji sa švercerima cigareta zbog delimičnog finansiranja državnog budžeta u vreme državne izolacije zbog ratova u bivšoj Jugoslaviji, istovremeno je to bio način za lojalnu partijsku elitu, koja je bila spremna da u tim operacijama prećutno ili aktivno učestvuje, da zadrži društvenu moć uprkos siromašenju društva. U Srbiji je organizovani kriminal bio više “klasičnog” oblika i podsećao je na kriminalne grupe koje su delovale u SAD za vreme prohibicije, ili u Evropi tokom šezdesetih godina prošlog veka. U Albaniji su opšte siromaštvo i pogodni kulturni stereotipi stvorili podlogu za razvoj trgovine ljudima i šverca heroina sa Srednjeg istoka ka Zapadnoj Evropi preko Kosova. U svim ovim slučajevima, kriminalci su igrali ključne uloge u jačanju političkih lidera u zemljama koje su prolazile kroz mučnu, i u većini slučajevima delimično neuspešnu, “tranziciju”.²⁹ Kada se ovaj tip saradnje između političkih elita i kriminalnih organizacija dodatno konkretnizuje i razvije, onda sama ta sinergija postaje fenomen državnog organizovanog kriminala, na isti način na koji je opisani incident u vreme Gonzalesova vlade u Španiji bio delo državnog organizovanog kriminala.

Države tvrde da glavna pretnja od terorizma i organizovanog kriminala dolazi od neformalnih grupa koje imaju za cilj upravo napad na državu, a usput i na civilno društvo. Ipak, vredi razmotriti verodostojnost tvrdnje da su glavni teroristi, ali i glavni počinioци dela organizovanog kriminala, kako globalno posmatrano, tako i specifično, u regionu jugoistočne Evrope, u stvari upravo države. Jasno je da su države i državne koalicije već dugo vremena umešane u terorističke aktivnosti, kao i da one, naročito u zemljama koje prolaze kroz konfuzne društvene i institucionalne promene, ne prezaju od saradnje sa organizovanim kriminalnim grupama. To, pak, znači da teroristi nisu samo odmetnici sa društvene margine, već oni, kao i pripadnici organizovanog kriminala, potiču iz svih delova društva, pa i iz samog vrha bezbednosnih agencija i policijskih struktura u mnogim zemljama. Kada se imaju u vidu ovlašćenja, društveni položaj, i faktička moć ovakvih počinilaca, onda postaje jasno da najveća pretnja u sferi “meke” bezbednosti (neratnih scenarija ugrožavanja bezbednosti) za građane potiče upravo iz njihove potencijalne kriminalizacije.

---

tičke elite i organizovanog kriminala, jer policija sama nikada ne bi mogla ovako postupati, a pitanje o tome koji su članovi elite bili povezani sa kriminalom, a koji nisu, ostaje da bude rešavano na činjeničkom nivou pred Specijalnim odeljenjem Okružnog suda u Beogradu.

28 Thomas Köppel & Agnes Szekely, loc. cit.

29 Thomas Köppel & Agnes Szekely, loc. cit.; Phil Williams, loc. cit., pp. 67–80.

NOVI RATUJUĆI ENTITET

Socijalni ambijent pogodan za nastanak novog ratujućeg entiteta

Države koje su umešane u domaći i međunarodni terorizam, koalicije država koje šalju svoje trupe u daleke krizne oblasti, ubedjene da postupaju u ime svetske pravde, proglašavaju sebe i svoju administraciju za “zastupnike dobra” globalno shvaćenog i vide sebe u većitom sukobu sa silama haosa i zla, kao i državne strukture koje “u ime demokratije” ili “u ime tranzicije” održavaju odnose sa atentatorima i trgovcima narkoticima uvereni su da to čine u ime “šireg dobra”.

Državnim strategijama ovog tipa stvara se klima straha i nesigurnosti, a javna rasprava se često vodi o “bezbednosti”. Reč je, naravno, o bezbednosti koja opravdava diktatorske forme društvene kontrole, masovne racije, hapšenja, zastrašivanje javnosti, uz istovremenu saradnju sa podzemljem. Takve kampanje se danas odvijaju širom Zapadne Evrope i Severne Amerike, a na Balkanu one su uzele šireg maha od pada komunističkih režima, kada se ispostavilo da tajkuni povezani sa “evropeizacijom” i “tržišnom liberalizacijom” ili sami imaju kriminalnu prošlost, ili pak sarađuju sa međunarodnim podzemljem.³⁰

Da bi kriminalizovana država mogla da zaživi, potrebno je da se prethodno završi takozvana “prvobitna akumulacija kapitala”, koja je na Balkanu omogućena sistematskim izlivanjem javnih fondova u račune privatnih preduzeća, čiji su vlasnici često bili pripadnici tada vladajućih političkih struktura, direktori javnih preduzeća, ili njima bliska lica. Donedavno, procedure povezane sa javnim nabavkama uopšte nisu ni bile obavezne u većini zemalja regiona, a i kada su primenjivane, bile su daleko od standarda fer utakmice.

Paralelno sa izlivanjem državnih resursa u privatni sektor, nezavisni “preduzetnici” su se preko noći obogatili. Veze između organizovanog kriminala i političkog vrha “tranzicionih demokratija” su se mogле rangirati od “stalne pljačke”, kako to nazivaju neki komentatori, do potpune zarobljenosti države od strane organizovanog kriminala.³¹ Dovoljno je prisetiti se kriminalnih afera u Srbiji koje su se odvijale za vreme “proevropske”, “reformske” vlade DOS-a u periodu od 2001. do 2004. godine, ili aktivnosti takozvanih “kriminalaca atleta” u Bugarskoj, kada su podzemljem ove zemlje dominirali nekada privilegovani bivši vrhunski sportisti i reprezentativci Bugarske. Treba se, zatim, prisetiti propasti fiktivnih piramidalnih banaka u Albaniji, kriminalne “tajkunske privatizacije” u Hrvatskoj, i drugih formi organizovanog kriminala koji su se odvijali

30 Aleksandar Fatić, “The Role and Structure of Organised Crime in the Balkans”, loc. cit.

31 Mats Berdal & Monica Serrano, loc. cit, p. 6.

pred očima, a možda i pod dirigentskom palicom, “reformskih”, “demokratskih” i “proevropskih” vlada u proteklih nekoliko decenija.³² U atmosferi stvorenoj ovakvim skandalima, bilo je sasvim lako da započne cvetanje novog tipa strukture organizovanog kriminala.

Kriminološka formulacija i osobine novog ratujućeg entiteta

1998. godine, Robert Bunker (Robert Bunker) i Džon Saliven (John Sullivan) su objavili članak u časopisu *Transnational Organised Crime* za koji veruje-
mo da je programski za borbu protiv organizovanog kriminala u budućnosti u celi-
ni.³³ Bunker i Saliven analiziraju razvoj kriminalnih organizacija na primeru narko
kartela, ali nema razloga u principu da se njihova analiza ne primeni generalno na
sve kriminalne organizacije. Prema njihovom shvatanju, najnaprednija faza u
razvoju kriminalne organizacije se odlikuje sledećim definišućim osobinama:

- globalna umreženost sa drugim kriminalnim organizacijama;
- visoko razvijene međunarodne veze i saradnja sa kompanijama;
- selektivna primena nasilja protiv političkih i drugih potencijalnih pro-
tivnika;
- duboko ukorenjena korupcija kojoj je dat privid legitimite;
- upotreba plaćenika, paravojnih i parapolicijskih snaga;
- stalno nabavljanje i upotreba napredne tehnologije;
- globalni privredni doseg putem legitimnih ekonomskih institucija;
- aktivnosti koje omogućavaju i da masovna javnost bude na dobiti i
- ponuda širokog dijapazona proizvoda i usluga i prisustvo u mnogobro-
jnim različitim delatnostima.³⁴

Navedene karakteristike, prema Bankeru i Salivenu, sačinjavaju osnovni
korpus prepostavki koje stvaraju atmosferu u kojoj je moguće cvetanje ratujuće
forme organizovanog kriminala koja će se otvoreno suprotstaviti državi i, uko-
liko bude uspešna, preuzeti njene funkcije. To je najradikalnija forma kriminalne
organizacije u strateškom smislu. Neke od pomenutih karakteristika su već
prisutne na Balkanu, a posebno u Srbiji, početkom dvadeset prvog veka.

Primera radi, debata koja se vodi o tome kako je korupcija normalna
pojava koju treba očekivati u sredinama u kojima je nizak standard življenja i u

32 Za detalje o nekim od ovih paradigmatski uspostavljenih tipova organizovanog kriminala,
videti: Aleksandar Fatić, “The Role and Structure of Organised Crime in the Balkans”, loc. cit.

33 Robert J. Bunker & John R. Sullivan, loc. cit.

34 Ibid, p. 59.

kojima su niska javna primanja je tiha strategija stvaranja privida o legitimnosti korupcije kao prepostavke za cvetanje kriminalnih struktura (karakteristika 4). Ta debata se već izvesno vreme tiho ali uporno vodi u balkanskim zemljama. Peta karakteristika, kriminalizacija paravojnih i parapolicijskih snaga je izuzetno prisutna, pa je praktično redovna vest da su policajci u službi sumnjivih ličnosti iz podzemlja kao telohranitelji.³⁵ Osim toga, poznato je da su najteža krivična dela pre 2000. godine u Srbiji činili upravo pripadnici policije i Resora državne bezbednosti, dakle tajne službe, i ta dela su uključivala otmice, ubistva, šverc velikih količina teških droga, i slična dela. Sedma karakteristika, kriminalne aktivnosti koje omogućavaju da masovna javnost profitira, uključuju sistematski šverc strateških sirovina, kao što je benzin. Poznato je da je, usled međunarodne izolacije Srbije i Crne Gore, poslednje decenije prošlog veka, ta vrsta šverca bila jedna od glavnih delatnosti države, a u Crnoj Gori i danas političari strepe od međunarodnih krivičnih optužnica zbog masovnog učestvovanja u švercu duvana. Iz svih ovih aktivnosti profitirali su široki slojevi stanovništva, a obogatile se uske klike bliske vlasti. Švercom benzina je omogućeno građanima da, koliko-toliko, obavljaju svoje normalne aktivnosti, uz stvaranje ogromnih profita za organizatore koji su bili blisko privijeni uz državu. U Crnoj Gori, švercom duvana je popunjavan državni budžet, pa bi se moglo reći da su od tih profita isplaćivane i plate i penzije, uporedo sa brzim bogaćenjem krugova bliskih vladajućim političkim strukturama. Dakle, reč je o “demokratskoj” dimenziji organizovanog kriminala, od koje i stanovništvo ima koristi, a to pomaže da se organizovani kriminal na neko vreme prividno legitimizuje.

Sve navedene karakteristike ambijenta potrebne za razvoj novog ratujućeg entiteta sugerisu učestvovanje širokog spektra različitih kategorija učesnika, dakle ne samo lokalnih počinilaca krivičnih dela, nezavisnih pojedinaca, već i političara. Osim toga, u novom ratujućem entitetu učestvuju i međunarodni akteri, koji mogu biti neposredni izvršioc krivičnih dela, ali mogu biti i korumpirani političari i administratori. Učešće međunarodnih počinilaca, bilo u direktnom, bilo u indirektnom smislu, je deo globalne kriminalne koalicije koje ponekad ni sami učesnici nisu svesni. Kao što počinioци dela terorizma ponekad uopšte nisu svesni da je to što čine terorizam, tako ni učesnici u koaliciji novog ratujućeg entiteta u velikom broju slučajeva ne moraju uopšte biti svesni da su faktički deo kriminalizovane mreže. Oni mogu biti poštovanja dostojni članovi političke elite, međunarodni predstavnici, ili pak vode političkih pokreta. Njihovi kontakti mogu biti na istom nivou, dakle oni ne mora-

³⁵ Upravo u vreme završavanja ovog teksta, krajem oktobra 2004. godine, ustanovljeno je da je u jednom od obračuna vatrenim oružjem u Beogradu ranjen telohranitelj jednog donedavno pritvorenenog sumnjivog “biznismena”, pri čemu je taj telohranitelj radnik Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije. Reč je samo o poslednjoj u nizu sličnih informacija.

ju nikada dolaziti u dodir sa kriminalcima tradicionalnog profila, a ipak njihove odluke, akcije, vrednosti, mobilizacija energije u pogledu inicijativa koje podržavaju, mogu biti suštinski deo novog ratujućeg entiteta. Ta globalna kriminalizovana struktura, koja se odlikuje sopstvenom supkulturom, omogućava legalizaciju različitih vrsta kriminala, uključujući, možda pre drugih, političku korupciju koja je duboko ukorenjena u sam način funkcionisanja Entiteta. U okviru Entiteta, procesi izgradnje klijentelističke zavisnosti između tradicionalnog organizovanog kriminala (“klan”, “banda”) i različitih političkih elita će se sažeti u sveobuhvatnu pojavu koja prožima politički sistem u toj meri da sam sistem postaje instrument u rukama militarizovanih i politizovanih kriminalnih organizacija.³⁶ Konačno, kroz razvijanje obuhvatnih klijentelističkih odnosa, kriminalna mreža se legalizuje i time se, na odgovarajućem stepenu razvoja novog ratujućeg entiteta, više i ne smatra kriminalnom. Upravo to je osnovni cilj novog ratujućeg entiteta.

U izvesnom smislu, novi ratujući entitet je već globalna stvarnost, a posebno je očigledan na Balkanu zahvaljujući lokalnim specifičnostima ovog područja. On se sastoji iz konglomerata kriminalnih grupa, kriminalizovanih država, a naročito državnih struktura u legitimnim državama, kao i od korumpiranih međunarodnih birokrata u kriznim područjima.

Novi ratujući entitet ne samo da relativizuje međunarodno pravo, već i tradicionalne etičke norme. On je istovremeno generator i rezultat društvenog rasula i konfuzije, u kojima se gube granice između morala i nemoralta, dobrog i lošeg, a svi akteri igraju virtuelno sve uloge: organizovani kriminal tako postaje refleksija državnog autoriteta i u nekim situacijama igrat će ulogu države (u Srbiji, to su bili, na primer, članovi Zemunskog klana koji su sa političarima, u šumi i u policijskim stanicama, “ispitivali” osumnjičene za krivična dela). U njemu, države učestvuju u organizovanom kriminalu i teroru.

Organizovani kriminal u svojoj “tradicionalnoj” formi je trenutna i delimična manifestacija procesa konstituisanja novog ratujućeg entiteta. U tom procesu, Balkan igra samo ulogu “područja za testiranje”.³⁷ Međutim, bitno je imati u vidu da bilo koja oblast koja služi za testiranje modela razvoja novog ratujućeg entiteta mora ispuniti određene strukturne preduslove, ukratko, to mora biti područje u kome se uglavnom nalaze takozvane “propale države”.

U propalim državama postoje znaci takmičenja između stabilizujućih i modernizujućih pokreta, kolektivno označenih kao “razvoj” ili “progresivističke

36 Opširnija argumentacija u vezi sa ovima aspektom diskusije je prisutna u: Aleksandar Fatić, “Veze između organizovanog kriminala i politike”, *Puls*, Beograd, mart–aprili 2004, str. 9–14.

37 Termin je preuzet iz: Aleksandar Fatić & Milan Popović, “NATO Expansion and Balkan Testing Grounds”, *Peace and Security*, Vienna, vol XXXI, December 1999, pp. 36–42.

snage”, i destruktivnih, kriminalizujućih tendencija. Često se, međutim, zaboravlja da obe vrste tendencija imaju unutrašnje, suštinske interese koji ih uザjamno usmeravaju ka saradnji. Najmanje kontroverzna i najjednostavnija tačka kontakta između ove dvrste naizgled suprotstavljenih društvenih tendencija je ismerena na mogućnost da konkretno postižu ciljeve koje su izneli u javnost kao svoja opredeljenja. Primera radi, progresivne političke snage moraju dokazati da postižu određene ciljeve, da “isporučuju rezultate”, kako zbog svojih međunarodnih partnera, tako i zbog lokalne podrške među stanovništvom. U tom nastojanju, one se suočavaju sa mnogim preprekama. Naime, one nailaze na društvene, pa i državne strukture, u kojima faktičko znanje i sredstva za postizanje rezultata koje su one proklamovale kao svoje leže u rukama ljudi koji nisu pripadnici samih tih progresivnih snaga. Na primer, u policiji i službama državne bezbednosti stručno znanje i sredstva za njegovu upotrebu su često u rukama ljudi koji nisu u istoj političkoj “košari” kao demokratizujuće i “progresivne” snage u društvu. Slična je situacija i u drugim oblastima u kojima postoje legitimni društveni ciljevi. Uopšteno posmatrano, samo oni koji imaju novac, faktički, a ne samo formalni ili institucionalni uticaj, oružje, faktičku moć, samo ti akteri mogu da “isporučuju rezultate”, a u propalim državama takvi akteri su u velikoj meri kriminalizovani ili su veoma bliski kriminalu. Da bi isporučile obećane rezultate (u načelu, reforme u raznim oblastima), modernizujuće snage ponekad postaju žrtve zablude da se mogu nositi sa kriminalizujućim uticajima koji dolaze iz redova onih koji imaju novac, uticaj i oružje, i započinju saradnju sa takvim akterima. Upravo to se desilo u Srbiji početkom ovoga veka, i to je označilo tragediju i velikim delom gubitak istorijske šanse koja je stvorena pre-vratom od 5. oktobra 2000. godine.

Postoji nekoliko primera koji ilustruju ovu tendenciju delimične kriminalizacije institucionalnog sistema i političkih elita u neposrednim postautoritarnim društvenim periodima:

- Većina vođa demokratskih snaga u postautokratskom periodu u propalim balkanskim državama, kada je došla na vlast, angažovala je bivše telohranitelje, pojedince iz sumnjivih društvenih krugova i sumnjivog krivično-pravnog statusa, a ponekad otvoreno i poznate kriminalce, kao svoje zvanično obezbeđenje. Primera radi, u Srbiji, obezbeđenje pokojnog premijera Đindića nije bilo iz redova profesionalne policije, već su to bili kadrovi preuzeti iz bivših, u velikoj meri “neformalnih” političkih vremena, kada su brutalna snaga i politička lojalnost bili jedini kriterijumi koje su vođe opozicije tražile i očekivale od svog obezbeđenja.

- U većini propalih balkanskih država, dominantna mantra, koja se stalno ponavlja, je “Evropa” i “evropeizacija”, a pri tome je moralni sadržaj “Evrope”

i “evropeizacije” uglavnom potisnut u drugi plan, nerazgovetno prisutan, ili pak potpuno izgubljen. Pojedini evropski zvaničnici koji ohrabruju taj nedefinisani diskurs o političkoj, institucionalnoj, kao i društvenoj “evropeizaciji” nisu preterano gadljivi u pogledu izbora lokalnih partnera, sve dok se oni verbalno pridržavaju pomenutih mantri.

- Sve prethodno rečeno sadržano je u činjenici međunarodne podrške koja se daje “političkim pragmatičarima” koji se protive “rigidnim legalistima” širom Balkana. Sama ova formulacija orijentacije političkih favorita dovoljno govori o tome koliko se vodi računa o vladavini zakona u državama na evropskoj poluperiferiji.

U procesima političke i društvene transformacije društva pragmatizam je opasna stvar, a očigledna tendencija ključnih političkih aktera da se u svojoj dnevno-političkoj praksi rukovode “govorom Evrope” bez uzimanja u obzir njegovog dubljeg sadržaja, uz istovremeno shvatanje balkanskih institucija kao pitanja daleke budućnosti, znače da se društvena moć u društvu raspodeljuje između onih koji njome faktički raspolažu, dakle onih koji imaju novac i načine da ga zaštite, i onih koji su u stanju da svoje političke interese, bar na verbalnom planu, uverljivo artikulišu u “evropskim” terminima. Drugim rečima, dok god se deluje u ime “evropeizacije” i “demokratizacije”, sve je moguće. Tu tendenciju odlično sažima engleska fraza “Anything goes!”.

Opisani pristup je u suprotnosti sa “legalizmom”, koji institucije posmatra kao srž svih političkih projekata, i koji ne upotrebljava termin “Evropa” tako banalno, kao izgovor za kršenje zakona i principa legitimacije vladavine. Organizovani kriminal je igrao aktivnu ulogu u autokratskim periodima vladavine u Evropi, i on je sastavni deo revolucionarnih, verbalno “proevropskih” vlada, koje su se pojavile odmah nakon početka društvenih i političkih transformacija zemalja Balkana. Jedini politički krugovi u kojima organizovani kriminal nije prisutan su oni koje javnost karakteriše kao “konzervativne” i “previše legalističke”. To je, samo po sebi, problem koji zahteva dalju kritičku refleksiju o tome šta zapravo znači “Evropa” kao skup moralno paradigmatičnih vrednosti, i kako shvatiti trenutnu tendenciju “Evrope” da podržava svoje štićenike na Balkanu bez prethodne provre njihovog integriteta i kredibiliteta sa navedene tačke gledišta. Taj pristup je sasvim u skladu sa logikom pojave i razvoja novog ratujućeg entiteta. Nediskriminativnost u formiranju konglomerata aktera čije strategije nisu “čiste”, a koji se samo generalno uklapaju u velikim delom verbalno određene standarde “integracija”, “tranzicija” i “evropeizacije” je opasna, i jedna je od metoda rušenja principa društvenog integriteta koji je osnovna prepreka nastupanju novog ratujućeg entiteta, kao forme organizovanog kriminala koja je “usisala” državu.

LITERATURA

1. Michael Levi, “The Organisation of Serious Crimes”, in: Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2002, pp. 878–913.
2. Mike Woodiwiss, “Transnational organised crime: The global reach of an American concept”, in: Adam Edwards & Peter Gill (eds), *Transnational Organised Crime: Perspectives on global security*, Routledge, London, 2003, pp. 13–27.
3. Mike Woodiwiss, “Transnational Organized Crime: The Strange Career of an American Concept”, in: Margaret E. Beare (ed.), *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering, and Corruption*, University of Toronto Press, Toronto, 2003, pp. 3–34.
4. R. T. Naylor, “Predators, Parasites, or Free-Market Pioneers: Reflections on the Nature and Analysis of Profit-Driven Crime”, in: Margaret E. Beare (ed.), *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering, and Corruption*, University of Toronto Press, Toronto, 2003, pp. 35–54.
5. R. T. Naylor, “Follow-the-Money Methods in Crime-Control Policy”, in: Margaret E. Beare (ed.), *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering, and Corruption*, University of Toronto Press, Toronto, 2003, pp. 256–90.
6. Aleksandar Fatić, “Security Threats in Southeastern Europe and Ways to Respond to Them”, in: Aleksandar Fatić (ed.), *Security in Southeastern Europe*, Grupa za bezbednosnu politiku – Centar za menadžment, Beograd, 2004, pp. 1–28.
7. Sappho Xenakis, “Organised Crime in the Balkans: Pitfalls of Threat Assessment”, in: Aleksandar Fatić *Security in Southeastern Europe*, Security Policy Group, The Management Centre, 2004, pp. 197–212.
8. Robert J. Bunker & John. R. Sullivan, “Cartel Evolution: Potentials and Consequences”, *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, pp. 55–74.
9. Europol & the European Commission, *Towards a European Strategy to Prevent Organised Crime*, Working Paper, Europol & the European Commission, Brussels, 2001.
10. Peter Klerks, “The network paradigm applied to criminal organisations: theoretical nitpicking or a relevant doctrine for investigators? Recent developments in the Netherlands”, in: Adam Edwards & Peter Gill (eds), *Transna-*

tional Organised Crime: Perspectives on global security, Routledge, London, 2003, pp. 97–113.

11. Aleksandar Fatić, “Serbian Prime Minister assassinated: organised crime proclaimed the prime security threat, *South-East Europe Review*, vol. 5, no. 4, March 2003, pp. 7–14.
12. Mats Berdal & Monica Serrano, “Introduction”, in: Mats Berdal & Monica Serrano (eds), *Transnational Organized Crime and International Security*, Lynne Reinner, London, pp. 1–9.
13. Phil Williams, “Cooperation Among Criminal Organisations”, in: Mats Berdal & Monica Serrano (eds), *Transnational Organized Crime and International Security*, Lynne Reinner, London, pp. 67–80.
14. Thomas Köppel & Agnes Szekely, “Transnational Organized Crime and Conflict in the Balkans”, in: Mats Berdal & Monica Serrano, “Introduction”, in: Mats Berdal & Monica Serrano (eds), *Transnational Organized Crime and International Security*, Lynne Reinner, London, pp. 129–40.
15. Predrag Simić, “Enveristi”, u: Aleksandar Fatić (ur.), *Problemi srpske politike*, Centar za menadžment, Beograd, 2000, str. 57–77.
16. Loretta Napoleoni, *Modern Jihad: Tracing the Dollars Behind the Terror Networks*, Pluto Press, London, 2003.
17. Richard Falk, *The Great Terror War*, Arris Books, Gloucestershire, 2003.
18. Robert Nozick, *Anarchy, State, and Utopia*, Blackwell, Oxford, 1974.
19. Noam Chomsky, *Acts of Aggression*, Open Media Pamphlet Series, Seven Stories Press, New York, 1999.
20. Aleksandar Knežević i Vojislav Tufegdžić, *Kriminal koji je izmenio Srbiju*, Radio B-92, Beograd, 1995.
21. Aleksandar Fatić, “Veze između organizovanog kriminala i politike”, *Puls*, Beograd, mart–april 2004, str. 9–14.
22. Aleksandar Fatić & Milan Popović, “NATO Expansion and Balkan Testing Grounds”, *Peace and Security*, Vienna, vol. XXXI, December 1999, pp. 36–42.

Dr. Aleksandar FATIC

KEY ISSUES IN FIGHTING ORGANISED CRIME IN THE BALKANS

SUMMARY

Traditional definitions of organised crime tend to focus on its links with the market. They depict organised crime as an alternative industry based on the stable supply of a criminal market, characterised by the use of force or threat by it, and motivated by illicit profit or a quest of political power. These definitions arise from the historically most common depictions of specific activities of organised crime, which in most parts of Europe and North America have traditionally been associated with the illegal collection of debts, extortion rackets, contract murders or systemic corruption leading to, and associated with, a transnational trade in drugs. Through the evolution of the definitions, these stereotypes have gradually waned away, and the use of violence, as well as the primary motivation by material profit, has been omitted from the lists of obligatory characteristics that a crime must fulfil in order to be classified as “organised crime”. More recently, in the European Union definition, the use of violence and motivation by profit alone have been made only conditional criteria, and the quest of institutional power has been recognised as a motivating factor for organised crime equal to that of generating illicit profit. These new definitional approaches have opened the way to revolutionary ways of understanding the development of organised crime, specifically to including white-collar crime and massive fraud in the future definitions of organised crime, as well as further elaborating the aspect of political violence that is present in many organised crime activities across the world. In the Balkans, these new moments in defining organised crime appear to have been tested particularly directly in Serbia, where, first, there has been a long public debate over a systematic “siphoning away” of public funds to the accounts of private companies through the mass corruption of a former, post-communist government until 2001. Subsequently, organised criminal rings have been accused of having masterminded and executed the assassination of the late Serbian Prime Minister, Dr Zoran Đindić. The Balkans, and particularly Serbia, have been exposed to some of the most destructive consequences of organised crime. Correspondingly, the region can serve as a polygon or testing grounds for the exploration of the conceptual issues associated with organised crime. Finally, the experiences in crime control gained in this process could be valuable tools to address organised crime elsewhere. This especially concerns the emergence of what has recently become known in criminological discourse as the “New War-Making Criminal Entity”. This paper explores the key features of organised crime against the background of the Serbian, and, by extension, Balkan circumstances, and draws conclusions as to how these experiences can be useful more globally.